

Citation:

N.W. Posthumus, Levensbericht H. Brugmans, in:
Jaarboek, 1939-1940, Amsterdam, pp. 242-257

LEVENSBERICHT

VAN

HAJO BRUGMANS

(5 Maart 1868—6 December 1939)

Hajo Brugmans werd op 5 Maart 1868 te Groningen geboren, als oudste zoon van Isaac Johannes Brugmans en Catherina Hajona Napjus. Opgroeiend in het huis zijner ouders aan de Groote Markt, leefde de jonge Brugmans in een commercieel milieu, dat ook voeling hield met het sociale leven van dien tijd: de vader, eerst handelman, later assuradeur, nam in het werk van tal van maatschappelijke commissies in Groningen deel, en bekleedde bovendien gedurende vele jaren in den gemeenteraad van zijn vaderstad een vooraanstaande plaats. Na de lagere school doorloopen te hebben, bezocht Brugmans het gymnasium, en werd daarna op zijn achttiende jaar als student in de Nederlandsche letteren aan de Universiteit te Groningen ingeschreven. Hij werd daar een populair student, getapt bij zijn medestudenten. Zijn verkiezing tot abactis van het studentencorps Vindicat atque Polit getuigt hiervan. Met zijn hart is hij steeds aan de Groningsche universiteit verbonden gebleven; tot één jaar voor zijn overlijden heeft hij met zijn Groningsche vrienden te Amsterdam den jaardag van Vindicat op 4 Februari gevierd.

Reeds als jonge man was Brugmans volgens de getuigenis zijner vrienden een evenwichtig mensch, die niet in excessen verviel. Reeds toen was hij de Groninger, dien hij ook in Amsterdam niet geheel kon verbergen: iets Oud-Hollandsch in voorkomen en optreden, opgewekt, joviaal, kalm, nooit geagiteerd, een die liever alles had of zocht dan strubbelingen; een man met humor die ietwat aan den drogen kant was.

Hajo Brugmans, 5 Maart 1868—6 December 1939.

In Groningen heeft Brugmans hard gewerkt. De geschiedenis trok hem reeds vroeg aan. Hij promoveerde op 16 Mei 1892 op een onderwerp, dat zoowel de algemeene als de vaderlandsche geschiedenis raakte. In het volgende jaar verloofde hij zich met mejuffrouw Maria Keizer, uit Groningen geboortig zooals hij, met wie hij zijn verdere leven zou deelen en die voor hem daarin het centrale punt zou vormen. Zij trouwden in 1895.

Na zijn promotie volgde voor den jeugdigen doctor een reeks van jaren die hem in snelle vaart hoogerop zouden voeren en die hem afwisselend in contact met de drie gebieden brachten, waarop de historicus pleegt te werken: de archiefwereld, het bibliotheekwezen en de historische wetenschap in engeren zin.

Reeds dadelijk na zijn promotie, 24 jaar oud, begaf Brugmans zich met een regeeringsopdracht naar Engeland, om daar een onderzoek in te stellen naar de archivalia, die voor de Nederlandsche geschiedenis van belang konden worden geacht. Hij kreeg deze eervolle opdracht op de aanbeveling van zijn leermeester Blok, die hem ook later zijn steun niet onthield.

Het resultaat van de Engelsche reis was een uitgewerkt rapport, dat een verslag bevatte van het onderzoek in het Public Record Office en het British Museum te Londen en de Bodleian Library te Oxford, getiteld: *Uerslag van een onderzoek in Engeland naar archivalia belangrijk voor de geschiedenis van Nederland*. Het verscheen in 1895. Door dit verslag werd een betrouwbare gids voor de drie belangrijkste depôts van Nederlandsche archivalia in Engeland verkregen. Brugmans zelf overschatte zijn werk niet: „Wat ik gedaan heb is slechts een begin geweest. Slechts als voortrekker, niet als ontginner heb ik gearbeid”, verklaarde hij in het voorwoord van zijn verslag. Dat het rapport voor onze geschiedschrijving niet die vruchten heeft afgeworpen, die de initiatiefnemers ervan gehoopt hadden, heeft niet aan hem gelegen.

Na zijn terugkomst is Brugmans vanaf September 1893 te Utrecht onder den rector Bakhuizen leeraar aan het gymnasium geweest, maar deze functie schonk hem niet de verwachte vol-

doening, zoodat hij daar slechts één cursus werkzaam was. Reeds begin 1895 verkreeg hij een betrekking, die hem geheel bevredigde, het conservatorschap aan de Universiteitsbibliotheek te Groningen. Hier heeft hij twee en een half jaar gewerkt, waarvan de *Catalogus codicum manuscriptorum Universitatis Groninganae Bibliothecae* het resultaat was.

„Is U geneigd het hooge Noorden voor Den Haag te verlaten?“, zoo schreef Byvanck, de bibliothecaris der Koninklijke Bibliotheek hem in 1897, bij wien toen de vacature van onder-directeur, belast met de afdeeling handschriften, bestond. Brugmans nam dit onverwachte aanbod gaarne aan. De jaren, die hij in Den Haag heeft doorgebracht, behooren zeker tot de aangenaamste en de vruchtdragendste van zijn leven. Met Byvanck, die nu niet door overgrootte gemakkelijheid bekend was, kon hij uitstekend samenwerken.

Zeven jaar is hij daar werkzaam geweest; maatschappelijke functies, zooals hij later er zoovele zou bekleeden, zocht hij niet; hij kon zich geheel aan zijn arbeid en zijn gezin geven. Maar echt aarden deed hij niet in Den Haag. Wel vond hij er den tijd zijn twee deelen — Middeleeuwen en Nieuwe Geschiedenis — der Algemeene Geschiedenis te schrijven, die onder de gezamenlijke redactie van hem en Kernkamp tot 1908 in vier deelen zouden verschijnen.

In 1903 riep de Universiteit van Amsterdam Brugmans als opvolger van Kernkamp op den leerstoel der algemeene geschiedenis. Naast zijn algemeene historische kennis had de bijzondere richting, die hij aan zijn studiën gegeven had, hem hiertoe aangewezen. Dank zij de bibliografie, voor Brugmans door een zijner leerlingen bij zijn aftreden samengesteld, kunnen wij deze ontwikkeling stap voor stap volgen en kunnen wij ons onthouden telkens naar zijn publicaties te verwijzen.

Zijn voorganger had reeds in zijn intreerede op het belang van historische onderzoekingen op het gebied van maatschappelijke toestanden gewezen; de wijzigingen, die zich op sociaal terrein bezig waren te voltrekken, leidden ertoe dat in dien zelfden tijd

de aandacht meer dan vroeger op de sociale en economische verhoudingen werd gevestigd, hetgeen ook de historiografie beïnvloedde. In Amsterdamsche wetenschappelijke kringen werd dat gevoeld en begrepen; ook in studentenkringen werd verwacht, dat de nieuwe hoogleeraar, evenals zijn voorganger, naast de staatkundige ook de maatschappelijke geschiedenis zou doceeren; Brugmans was hiervoor op grond van zijn studiën de aangezezen man.

Reeds zijn proefschrift *Engeland en de Nederlanden in de eerste jaren van Elizabeth's regeering (1558—1567)* had zich met economische kwesties bezig gehouden. Het waren in hoofdzaak de verhoudingen op handelspolitiek gebied tusschen Engeland en de Nederlanden, die in deze jaren aan de orde waren. Al bleven bij deze onderhandelingen en ook bij Brugmans' onderzoek de feitelijke toestanden buiten bespreking, hij had hiermee toch den kring van economische vraagstukken aangeroerd, die hem naar verder dieper economisch-historisch onderzoek zouden leiden.

Tot juister waardeering van zijn proefschrift moge ik erop wijzen, dat het in een tijd verscheen, waarin onze nationale economische geschiedenis grootendeels onder buitenlandsche leiding dreigde te komen. In 1863 had Laspeyres met zijn boek „Geschichte der volkswirtschaftlichen Anschauungen der Niederländer und ihre Literatur zur Zeit der Republik” hiermee een begin gemaakt, waarop het werk van den Nederlander Van Rees, „Geschiedenis der staathuishoudkunde in Nederland tot het einde der achttiende eeuw” in 1865 de reactie was, terwijl ongeveer 25 jaar later, in 1890, Pringsheim in zijn aardige boekje „Beiträge zur wirtschaftlichen Entwicklungsgeschichte der Vereinigten Niederlande im 17. und 18. Jahrhundert” op moderne wijze de economische ontwikkeling der Republiek opnieuw schetste. Juist op tijd kwam het werk van Brugmans. Reeds kort na zijn terugkeer in Groningen, in 1895, had hij in het Tijdschrift voor Geschiedenis, Land- en Volkenkunde een artikel over „*Bloei en Uerval van den Nederlandschen Handel in de 17e en 18e eeuw*” gepubliceerd, dat mij voor den ontwikkelingsgang van Brugmans belangrijk schijnt. Het

beweest, dat de schrijver zich ook na zijn proefschrift met de bestudeering van onze handelsgeschiedenis had beziggehouden. Hij stelde in dit artikel een vraag, die hem gedurende zijn leven eigenlijk niet meer zou loslaten: of men van een verval van den Nederlandschen handel in de achttiende eeuw kan spreken, en welke de oorzaken daarvan waren. In latere jaren werd deze vraag getransponeerd in een soortgelijke uitsluitend met betrekking tot Amsterdam. Zijn conclusie in 1895 was deze, dat inderdaad van verval kon worden gesproken, maar dat dit niet aan natuurlijke oorzaken, doch aan toevallige omstandigheden te wijten was. Naar zijn inzicht had de vroegere bloei van den Nederlandschen handel natuurlijke oorzaken gehad; deze waren wel blijven bestaan toen de achteruitgang was ingetreden, maar de toevallige omstandigheden, die eerst onzen handel hadden begunstigd, hadden dezen daarna tegengewerkt. Deze onderscheiding tusschen natuurlijke en bijkomstige factoren, die zich ongeveer dekt met die tusschen economische en buiten-economische factoren in de moderne conjunctuurleer, is hem ook in later tijd van dienst geweest, toen hij zich meer opzettelijk naar het vraagstuk van de economische ontwikkeling in de Republiek wendde.

Zijn historische onderzoekingen zouden echter spoedig dieper graven. Reeds in 1895, uiterlijk 1896, aanvaardde hij de opdracht, de handel en nijverheid van Amsterdam in de 17e eeuw in een folio-uitgave te behandelen. Dit was wat Brugmans trok; Amsterdam en de handelsgeschiedenis! Met hart en ziel wijdde hij zich aan de monumentale uitgave, die nog steeds ieder onderzoeker van de economische ontwikkeling der Republiek of van Amsterdam gaarne ter hand neemt. Daarbij heeft hij — hoe had hij ook gekund — de geschreven bronnen niet vergeten, en al kon hij wegens den hem slechts in beperkte mate ter beschikking staanden tijd er niet aan denken het Amsterdamsche archief systematisch voor zijn onderzoek door te werken, de talrijke verwijzingen in zijn boek naar archiefstukken getuigen ervan, dat hij ook tot de bronnen zelve is gegaan. Daarvan spreken ook de beide belangwekkende publicatiën, die hij nog vóór het verschijnen van zijn

grootte boek in de Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap in 1897 en 1898 in het licht gaf, nl. *De notulen en munimenten van het College van Commercie te Amsterdam 1663—1665* en de *Statistiek van den in- en uitvoer van Amsterdam, 1 October 1667—30 September 1668*. Vooral dit laatste, oogenschijnlijk dorre, slechts uit cijfers bestaande overzicht van den buitenlandschen handel van Amsterdam wordt nog steeds door de historici gebruikt, daar het de eenige bron in de zeventiende eeuw is, die eenigszins exact den omvang van dien handel aangeeft. Ook Brugmans zelf heeft hiervan in later werk telkens gebruik gemaakt.

In 1901 verscheen het grootte boek, waarin systematisch de handel van Amsterdam in al zijn onderdeelen, en daarnaast haar industrie behandeld werd. De vooruitgang in wetenschappelijke behandeling tegenover het opstel van 1895 was opvallend. Het materiaal hanteerde Brugmans hierin met grootte zekerheid.

Het boek maakte opgang, en terecht. Het gaf niet alleen geheel nieuwe feiten, maar bracht ze in onderling verband; het was bovendien frisch en levendig geschreven. Het was mede het nauw verband tusschen feiten en statistiek die het boek zijn waarde gaf. Deze voorkeur voor statistische gegevens valt voortaan in het werk van Brugmans op. Ook hier vinden wij de zoeven genoemde opvatting van de natuurlijke ontwikkeling terug.

Hiermee naderde Brugmans weer het conjunctuuronderzoek. Is er, vraagt hij, behalve deze afwisseling, dit dalen en stijgen, dat zich regelt naar oorlog en vrede, nog een andere meer duurzame beweging in den loop van den Amsterdamschen handel waar te nemen? Loopt de lijn, die statistisch dien handel aanduidt — natuurlijk met golvende bewegingen — op- of neerwaarts of beide?

Hij stelde deze vraag naar aanleiding van de bewering, die men in den tijd zelve reeds vernam, of na 1648 reeds van een achteruitgang in den Amsterdamschen handel gesproken kan worden. Maar terwijl het antwoord hierop tot nog toe in het abstracte gegeven werd, raadpleegde hij hiervoor de cijfers.

Zijn conclusie op grond van dit onderzoek luidde, dat er na den Westfaalschen vrede geen achteruitgang was geweest. Daargelaten de al of niet juistheid van deze conclusie, blijft het merkwaardig dat hier, ik geloof voor het eerst, in de Nederlandsche geschiedenis getracht werd problemen van conjunctuur-historischen aard te benaderen.

Van zijn inzicht, dat politiek en economie nauw samenhangen, getuigde zijn rede op het Derde Nederlandsche Philologencongres, in 1902 te Groningen gehouden, waarin hij „*De staatspartijen in de Republiek van een economisch standpunt*” behandelde, waarbij hij de Oranjepartij en de Staatspartij achtereenvolgens in de verschillende provinciën op hun onderling afwijkende economische en sociale structuur onderzocht, een belangwekkend onderwerp, door Brugmans in zijn rede uiteraard eenigszins algemeen gehouden. Zijn voorloopige conclusie was, dat er wel een economische tegenstelling tusschen de beide partijen mag worden aangenomen, maar dat het uiterst twijfelachtig was of die tegenstelling ook de grondslag der partijverdeling was.

Het is niet te verwonderen, dat de gemeente Amsterdam een man, die zoo haar economische geschiedenis bleek te beheerschen, in 1903 aan haar Universiteit wenschte te verbinden. Brugmans werd benoemd, hij trok naar de stad, die reeds geestelijk zijn hart had en hij werd de Amsterdammer, dien wij in hem hebben gekend. Op 7 Maart 1904 hield hij zijn oratie over *Het belang der economische geschiedenis*.

Deze rede herleest men nog altijd met genoegen. Frisch gedacht en sober gehouden, geeft zij aan, welk standpunt de nieuwe hoogleeraar innam ten opzichte van de economische geschiedenis. Hij zag in haar niet den grondslag van alle maatschappelijk gebeuren, van de ontwikkeling van de politiek, het recht, de moraal en de kunst, maar een noodige aanvulling van de historische studie en het historisch onderzoek. Hij verklaarde onder meer daarin, dat hij de beteekenis der economische verhoudingen in de geschiedenis niet zoo hoog stelde, dat hij de economische geschiedenis voor de ware, de eigenlijke geschiedenis hield. Niet omdat zij de

voornaamste zou zijn, maar omdat zij nog wat achteraf in de waardeering stond, bovenal omdat zij voor alles een wetenschappelijke behandeling vereischte, had hij de economische geschiedenis naar voren geschoven. „Men legge den nadruk”, zegt hij, „meer op de eenheid dan op de verscheidenheid van de geschiedenis. Van scheiding, nog minder van afscheiding mag hier sprake zijn, hoogstens van onderscheiding.” Hij citeert dan het woord van Wachsmuth, dat, „wenn Teile der Geschichte besonders behandelt werden, dies doch nur gemeinschaftliche Arbeit zur Erbauung der Geschichte überhaupt ist”. Hieruit blijkt wel de conceptie van Brugmans. En, laat ik dit terstond erbij voegen, voor het schrijven van een Universal-Geschichte waren bij hem althans vele bouwstenen aanwezig. Als weinigen bezat hij een uitgebreide feitenkennis op bijna alle gebieden der geschiedenis.

Misschien heeft hem voor het schrijven van een dergelijke „algemeene” geschiedenis het gemis van een geschiedsphilosophische opvatting gehinderd, die in staat stelt van algemeener standpunt oogenschijnlijke tegenstrijdigheden of afwijkingen in de onderdeelen van het geschiedkundig verloop in het geheel in te voegen. Een filosoof is Brugmans niet geweest. Waar hij den nadruk op legde waren steeds de feiten. „Zeker” zegt hij ergens, „het is een vruchtdragende en niet onaangename arbeid zich in de bespiegelingen over de eenheid in historie en leven te verdiepen, maar slechts dan houden zij blijvende waarde. . . . wanneer zij den vasten bodem der feiten en toestanden onder zich houden”.

Het probleem der causa agens is bij Brugmans steeds eenvoudig gehouden. In het wezen der geschiedenis verdiepte hij zich niet; hij aanvaardde haar als een reeks van gebeurtenissen. Hij ging bij zijn historische uiteenzettingen doorgaans uit van een natuurlijke en logische ontwikkeling der dingen. Dat daardoor zijn uiteenzettingen menigmaal aan wat al te veel vanzelfsprekendheid leden en dat daardoor tevens de spanning aan het betoog onthouden werd, kan moeilijk ontkend worden, ontkende Brugmans ook zelf niet. In een zijner mij ter hand gestelde brieven uit het jaar 1932, waarin hij over een zijner pas verschenen werken

spreekt, zegt hij: „Ik moet toestemmen, dat misschien wat al te veel de dingen zooals zij zich hebben ontwikkeld, natuurlijk of vanzelfsprekend zijn voorgesteld. Ik had daarop wat minder den nadruk kunnen leggen, maar wil toch constateeren, dat daarin toch ook ligt een wetenschappelijke overtuiging, wil men, een levens- en een wereldbeschouwing. Wanneer men vóór de gebeurtenissen staat, moet men aannemen, dat zij met vrijen wil al zoo geschieden; of liever zoo, dat de menschen het gevoel en de overtuiging hebben geheel uit vrijen wil te handelen. Maar ligt dit alles achter ons, is alles eenmaal geschiedenis geworden, dan moet men aannemen, dat dat alles zoo deterministisch is gebeurd, dat alles logisch uit het voorafgaande is voortgevloeid, of — godsdienstig getransponeerd — dat alles zoo door God is gewild. Neemt men dat niet aan, dan is alles zuivere willekeur en wordt de geschiedenis geen logisch zich ontwikkelend geheel meer, maar een zuiver toevallige samenloop van omstandigheden”.

Hij zag van alle historisch gebeuren het betrekkelijke in, bij het vóór ook het tegen, en dat alles als even „natuurlijk”, of zooals hij het eens in een brief omschreef: „Ik kan nu eenmaal de ontwikkeling niet anders zien dan als synthese van these en anti-these”. Al klinkt dit naar Hegel, ik moet hier terstond op wijzen, dat hij in zijn historische werken diens geschiedbeschouwing toch niet heeft toegepast. Het bleef hier grootendeels bij de synthese. Op dit gebied ligt Brugmans' voornaamste verdienste.

Dat deze conceptie der geschiedenis den historicus Brugmans mild in zijn beoordeelingen van historische, ja ook van levende personen gemaakt heeft, wie onzer zal dit niet begrijpen? Bij deze houding sluit zijn opvatting aan dat de geschiedenis onderzoekt, ontleedt en verklaart, maar dat zij niet oordeelt, noch veel minder veroordeelt. Zij is rechter van instructie, maar spreekt geen vonnis uit. Van deze opvatting is hij niet afgeweken, ook niet toen hij op een oogenblik in een polemiek met Bussemaker gewikkeld werd. Hij kon zich in ieders standpunt verplaatsen. Dat hij een toegewijd leerling van Ranke was, is in zijn heele werk na te voelen.

In het Amsterdamsche milieu heeft Brugmans verder geleefd, bijna zes en dertig jaar lang. Hij was daar hoogleeraar formeel in de Algemeene Geschiedenis, practisch in de algemeene, de vaderlandsche en in de economische geschiedenis. Elk dezer drie deelen doceerde hij op een afzonderlijk college. De Oude Geschiedenis was wel aan een zijner collega's als leervak opgedragen, maar hij doceerde dit vak aanvankelijk, zonder echter in details te treden, toch aan de studenten in de geschiedenis. Hij nam ook, evenals trouwens bij de middelbare examens in de geschiedenis, examen in oude geschiedenis aan de studenten in de geschiedenis af. Hij was daartoe, dank zij zijn groote kennis van feiten, ook volkomen in staat. Een zijner naaste collega's deelde mij mede, dat, naar hij meende, Brugmans de eenige in Nederland was, die de geschiedenis der diadochen en hun opvolgers zonder voorbereiding kon examineeren.

Zoo vond hij genoeg te doen, en meer en meer werd hij als hoogleeraar in de geschiedenis in den loop der jaren het centrum voor de historische studiën in Amsterdam. Dit kwam door verschillende redenen. Brugmans had de gave met menschen gemakkelijk te kunnen omgaan; hij was, wat men misschien niet zou denken, een goed menschenkenner, die al gauw wist wat een ander waard was. Dat hij een anderen indruk wekte, kwam wel door zijn straks genoemde eigenschap, het betrekkelijke van alles in te zien, en een zekere gemakzucht. Hij wist een staf van personen om zich heen te scharen, die met hem de liefde voor de historische studiën deelden. Zijn sociale belangstelling, van het ouderlijk huis meegenomen, werkte in dezelfde richting. Bovenal werkte mee, dat hij de historicus van Amsterdam was, die haar geschiedenis wel al voor een gedeelte geschreven had, maar die nog met verdere plannen rondliep. Zoo zien wij hem de geschiedenis van Amsterdam opzetten; het bijzondere boek over de handel en nijverheid in de 17e eeuw van 1901 werd in 1911 uitgewerkt tot een overeenkomstig echter breeder opgezet geschrift, getiteld *Opkomst en bloei van Amsterdam*, dat de politiek en het geestelijk en economisch leven van den oorsprong der stad tot het einde der

18e eeuw behandelde. In 1925 werd dit voortgezet tot den modernen tijd. met den titel *Het nieuwe Amsterdam van 1795 tot den tegenwoordigen Tijd*. Zoo waren dan bijkans zeven eeuwen Amsterdamsch leven door Brugmans beschreven. Dit alles bleek het voorwerk te zijn geweest voor een uitvoerige geschiedenis van de stad in acht deelen, die in de jaren 1930 tot 1934 verscheen. De „*Geschiedenis van Amsterdam van den oorsprong af tot heden*”, zooals het standaardwerk was getiteld, was daarmee gereed. Slechts schijnbaar echter. Even voor zijn overlijden verscheen van zijn hand nog een nieuw boek, dat de periode 1795 tot 1813 voor Amsterdam behandelt, een tijdvak dat bij de vorige beschouwingen ietwat te kort gekomen was.

Amsterdam kon dus zijn hoogleeraar in de geschiedenis, die tevens zijn jongste historieschrijver was, dankbaar zijn. Wel open den de laatstgenoemde publicatiën in het algemeen naast nieuwe feiten weinig nieuwe gezichtspunten en was het Brugmans' streven meer geweest de bekende stof in haar geheel te overzien, maar daar stond tegenover, dat thans ook voor den ontwikkelden leek de kennisname van de geschiedenis der stad toegankelijk gemaakt was. Brugmans had daarvoor een onloochenbaar talent. Op alle gebied bezat hij een uitgebreide kennis; zijn klassieken, zijn Vondel niet te vergeten, en Shakespeare, maar ook Goethe kende hij goed. Zijn rectorale rede over *Het Beeld der Maagd* getuigt van een groote literaire belangstelling en belezenheid, zijn studie over de *Literatuur als historiebron* in 1911 verschenen, laat zien, dat hij zijn literaire propaedeuse lang niet vergeten was.

Door den aard van zijn positie kwam hij in contact met allen die zich aan historische onderzoekingen betreffende Amsterdam wijdten en moest hij zijn aandacht geven aan de toen in gang zijnde studiën naar haar oudste geschiedenis en zijn opvattingen daarover uiteenzetten.

In het achtste jaarboek der Vereeniging Amstelodamum, in 1910 verschenen, ging hij ter voorbereiding van zijn reeds genoemde eerste samenvattende werk over Amsterdam, in een uitvoerige studie de luttel gegevens over de oudste geschiedenis der stad

na, met kritiek op zijn voorganger Ter Gouw en op het eenige jaren tevoren verschenen boek van Van der Loos, *Geschiedenis van Amstelland tot het jaar 1300*. Ook later, toen het gerucht-makende boek van 't Hooft over het Ontstaan van Amsterdam verschenen was, was het weer Brugmans, die daar stelling tegen nam. Een van de nieuwe dingen, die Brugmans' opus magnum over Amsterdam in 1930 dan ook bracht, was het voorzichtige afwegen van de verschillende in de laatste jaren naar voren gebrachte argumenten, die voor en tegen den invloed der heeren van Amstel op de ontwikkeling van het oude Amsterdam pleitten, die bijkans het geheele eerste deel vulden, en waarin hij het met afwijzing van dezen invloed voor de „natuurlijke” ontwikkeling der stad opnieuw opnam.

Zoo was allengs onder zijn handen een nieuwe afdeeling in zijn historisch onderwijs ontstaan, die in het bijzonder de geschiedenis van Amsterdam betrof, of liever, hij droomde daarvan. Zoover mij bekend is, heeft hij hierover nooit een afzonderlijk college op den rooster van lesuren der Universiteit aangekondigd. Maar het zal aan allen, die in de laatste jaren met hem verkeerden, wel duidelijk zijn geweest, dat het zijn hoop was, dat er hiervoor een afzonderlijke leerstoel zou worden opgericht, althans, dat een afzonderlijke opdracht hiertoe aan zijn opvolger zou worden gegeven. Dat dit niet geschied is, is ongetwijfeld een teleurstelling voor hem geweest.

Al zijn omvangrijke werken kon hij in later jaren schrijven uit zijn geweldig geheugen. Hij schreef toen inderdaad doorgaans zonder eenige aantekening. Het detail-onderzoek in de archieven achtte hij, die zich toen uitsluitend aan synthetischen arbeid wijdde, niet meer noodig. Dat daardoor zijn werk niet altijd datgene bracht, wat het contact met de bronnen aan nieuwe inzichten had kunnen opleveren, moet erkend worden.

Brugmans heeft zich in zijn Amsterdamsche jaren echter niet alleen aan de beoefening van de geschiedenis van Amsterdam gewijd. Hij heeft ook veel ander werk geleverd, dat ik hier slechts summier kan noemen. Zelfs over zijn professoraat moet ik mij

beperken, hoewel dit voor hem eigenlijk de heerlijkheid van zijn bestaan was. Voor hem was het hoogleeraarschap nog een functie die meer was dan een betrekking, een ambt, dat den drager uittilde boven velen, omdat deze werkte, zooals hij het zelf eens noemde, op den gewijden bodem der wetenschap. Hij voelde zich, hoe eenvoudig hij ook was, professor, professor in de geschiedenis te Amsterdam. In Senaat en Faculteit werd gaarne naar hem geluisterd; als Rector Magnificus in den cursus 1926/27 werd hij zeer gewaardeerd. Als bewijs van het aanzien dat hij genoot, kan zijn verkiezing in 1919 tot voorzitter van de Commissie gelden, die de oprichting der nieuwe Faculteit van Handelswetenschappen zou voorbereiden, en die na vele vergaderingen onder zijn leiding haar werk met succes bekroond zag. Op zijn initiatief werd de Historische Commissie der Universiteit opgericht, het voorbeeld van haar naamgenooten aan de andere universiteiten, waarvan hij sinds de oprichting tot even voor zijn dood de voorzitter bleef.

In den loop der jaren werd de omvang van zijn taak steeds omvangrijker. De invoering van het Academisch Statuut gaf niet alleen aan de historische studie een ruimer basis, maar ook werd het aantal studenten dat òf volgens de nieuwe wettelijke regelingen zijn colleges moest volgen òf dit vrijwillig als keuzevak deed, steeds grooter. Dit deed reeds in 1922 het besluit bij hem rijzen, zich meer te specialiseeren. Een tijdlang heeft hij, zooals hij mij eens heeft meegedeeld, gearzeld, of hij de economische geschiedenis dan wel de staatkundige geschiedenis voor zich zou behouden. Hij koos het laatste, en sinds begin 1923 was ik zijn collega bij het onderwijs in de geschiedenis, waarvan de economische geschiedenis een vast onderdeel bleef uitmaken. Meer en meer begon Brugmans echter bij zijn studiën gepakt te worden door de contemporaine geschiedenis. Zijn werk over *De buitenlandsche politiek van het Britsche Rijk van omstreeks 1870 tot 1914*, dat in 1926 verscheen, getuigde daarvan. Zoo rijpte voor hem de tijd opnieuw een splitsing in zijn onderwijsstof te verkrijgen, die voor hem wel nauwelijks als een verlichting kon gelden.

Nog altijd was, volgens zijn eigen verklaring, zijn taak ongeveer vijfmaal zoo uitgebreid als ten tijde van zijn benoeming. In 1930 had hij het genoegen Theissen als zijn collega in de Vaderland-sche Geschiedenis te kunnen begroeten. Zoo was door zijn initia-tief het onderwijs in de geschiedenis aan de Universiteit over drie functionarissen verdeeld, waarbij hij het onderwijs in de Algemeene Geschiedenis had behouden. Zijn werk hield nu meer deze richting. Met zijn geschrift over *Het moderne Polen* in 1934 betrad hij eveneens het terrein der algemeene geschiedenis. Met zijn rede over *De Schuldvraag*, in 1933 gehouden, heeft hij in onze rijen een bijdrage tot de verklaring van het ontstaan van den vorigen wereldoorlog trachten te geven. In de voorafgaande jaren had Brugmans, die in 1920 tot lid onzer Akademie was ver-kozen, hier reeds een tweetal voordrachten gehouden, waarvan de eerste, over *De Binnenvaart door Holland in de dertiende eeuw* nog met zijn oude voorliefde voor de economische geschie-denis verband hield, en waarvan de tweede, *Nieuws over het Oera Linda Bok*, zijn vroegere liefde voor het bibliothecarisambt in de herinnering terugroept.

De rustige zekerheid, die zijn persoon en werk kenmerkte, heeft hem ook den eerbied zijner leerlingen verschaft. Vooral in het eerste deel van zijn hoogleeraarschap schijnt er een zeer nauwe band tusschen hem en zijn studenten te hebben bestaan. In later jaren heb ik wel eens meenen te merken, dat zij zijn opvatting van de geschiedenis als wetenschap niet meer geheel konden deelen. Maar allen bewaarden na hun studietijd de herinnering van een man, die steeds een open oor voor hun moeilijkheden had en steeds bereid was hun persoonlijke belangen te behartigen. Misschien is hij door zijn genegenheid voor personen daarbij wel eens wat al te ver gedreven. Over belangstelling van de zijde zijner leerlingen had hij niet te klagen; bij niet minder dan 67 proefschriften is hij als promotor opgetreden.

Zijn wetenschappelijk werk en zijn liefde voor het oude Amster-dam deden hem in den loop der jaren ook functies in het maat-schappelijk leven van het moderne Amsterdam bekleeden. Het

Genootschap Amstelodamum koos hem tot haar voorzitter, en sindsdien had hij ook langs dezen weg contact met alles wat de lotgevallen der stad raakte. De Paleis-Raadhuiskwestie, die in 1911 en later zooveel stof deed opwaaien, bracht hem als historicus in beweging. Door dit en ander werk kwam hij vooraan te staan in de gelederen van hen die streden om het behoud van het stadsschoon; de Vereeniging Hendrick de Keyser telde hem onder haar bestuursleden. In talloze commissies had hij zitting. Het Nut van het Algemeen, Ons Huis, De Tooneelschool en andere instellingen kenden hem voor langer of korter tijd als voorzitter of als bestuurslid.

De gemeente Amsterdam diende hij ook op andere wijze. Het curatorschap, later het president-curatorschap der twee stedelijke gymnasia bekleedde hij jarenlang met volle liefde.

Dat hij bij dit alles nog tijd kon vinden om lid, later voorzitter van wijlen de Commissie voor 's Rijks Geschiedkundige Publicatiën te zijn, docent gedurende eenige jaren aan de Archief-school en examinerator bij de archiefexamens, voorzitter van het Nederlandsch Economisch-Historisch Archief, bestuurslid van het Historisch Genootschap, voor wie hij een tweetal publicaties bewerkte, kan bij dezen onvermoeiden werker bijna als normaal gelden. En toch is de lijst nog bij lange na niet gesloten. Hij vond nog tijd gedurende veertien jaar lid der redactie van de „Groene Amsterdamer” te zijn en in later jaren geregeld artikelen van historischen aard in het dagblad De Telegraaf te schrijven, vele bijdragen voor het Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek te leveren en in het Maandblad en het Jaarboek Amstelodamum, benevens in vele andere periodieken bijdragen, soms van zeer uitvoerigen aard, te leveren. Mijn persoonlijke herinneringen gaan voorts uit naar zijn lidmaatschap van het Amsterdamsch Historisch Gezelschap, waarvan hij sinds de oprichting in 1905 suo jure voorzitter was en wier vergaderingen, tezamen ongeveer 240 in getal, hij bijna nooit miste.

Hij vond voor dit alles tijd. Den Zondag hield hij vrij van werk; dan ging hij des morgens naar de Kerk — hij was lid van

het kerkbestuur der Remonstrantsche gemeente — hield den middag voor bezoeken open, en gaf den avond in den kring van zijn gezin aan het voorlezen van de grooten der literatuur; Shakespeare kende hij als weinigen, of ook wel greep hij naar de lectuur die velen een verfrissing is, naar detective-verhalen, waarvan hij een beminnaar was.

Brugmans was een man, die aangewezen scheen den band tusschen de Universiteit en de haar omringende wereld te versterken. Men kende hem in Amsterdam, en hij wilde dat ook. Hij had een gezonde eerezucht, ook in het maatschappelijke. Dat hij hierin slaagde, had hij aan zijn krachtig gestel te danken, aan zijn sterk geheugen, aan de hem door zijn geloof eigen zijnde innerlijke rust. Hij was een geloovig man, al toonde hij dat niet gauw aan derden.

Zijn vrienden en zijn leerlingen eerden hem met een bundel historische opstellen, hem bij zijn 25-jarig hoogleeraarschap aangeboden. Bij zijn afscheid van de Universiteit op 21 Mei 1938 werd hem door dezelfden de volledige bibliographie van al zijn geschriften vereerd.

Toen kwam het aanbod, in plaats van Gosses, die door ziekte verhinderd was, de colleges in de geschiedenis aan de Universiteit te Groningen te geven. Dit was voor Brugmans tē mooi. In zijn hart had hij naast Amsterdam altijd een plaats voor Groningen open gehouden. Hij nam het aanbod aan. Het bleek helaas spoedig, dat deze nieuwe taak hem te zwaar viel. Reeds na een maand moest hij, dóór ziekte daartoe genoopt, dit werk opgeven. Van dezen eersten aanval is hij nooit geheel hersteld; de ziekteverschijnselen herhaalden zich. Op 6 December 1939 overleed hij onverwacht in den morgen, nadat hij nog den avond te voren een stil St. Nicolaasfeest in engen familiekring gevierd had. Den 9en December werd hij, uitgeleid door velen, naar zijn laatste rustplaats gebracht.

Een historicus van breede eruditie is met hem heengegaan.

N. W. POSTHUMUS